

В статті розглядається омонимія термінів як одне з явищ, які характеризують лексико-семантичну систему мови, на прикладі текстів науково-технічного стилю. На матеріалі науково-технічної термінології досліджуються особливості перекладу міжгалузевих і внутрігалузевих омонімів.

A.Sukhova, I.Stepanishyna

INTERBRANCH AND INTRABRANCH HOMONYMY OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS AND DIFFICULTIES OF THEIR TRANSLATION

The article considers homonymy of terms as one of the phenomena which characterize lexico-semantic language system in texts of scientific and technical style. It establishes translation peculiarities of interbranch and intrabranchn homonyms on the basis of scientific and technical terminology.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2011

УДК [371.3:811.1]-055.2

*Ревіна Д.О.
м. Харків, Україна*

РОЗВИТОК НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ ДО XVIII СТ.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах глобалізації економіки, інтеграції політичного, культурного і господарського життя, зростає зміцнення зв'язків між країнами у різних галузях. Щоб бути висококваліфікованим фахівцем, окрім глибоких професійних знань, також необхідно володіти іноземними мовами. Тому в останні роки система навчання іноземних мов піддається модернізації. Проте ґрунтовна позитивна перебудова стане можливою лише за умови вивчення здобутків минулого у цій царині. Так, дослідження історії навчання іноземних мов у закладах освіти України набуває актуальності.

Метою даної статті є узагальнення досвіду навчання іноземних мов у навчальних закладах України до XVIII ст..

Основний виклад матеріалу. Здавна, люди активно вивчали іноземні мови аби бути у змозі користуватись найліпшими здобутками європейської та світової науки. Достаменно відомо, що видатні українські науковці володіли декількома мовами. Так, видатний філософ-просвітник, гуманіст, поет та педагог Г.С.Сковорода (1722 – 1794 рр.) ґрунтовно оволодів старослов'янською, книжною українською, латинською, польською, грецькою, німецькою та староєврейською мовами. Український педагог, літератор та організатор народно-

го шкільництва О.В.Духнович (1803 – 1865 рр.), окрім російської, володів латинською, грецькою, старослов'янською, німецькою, угорською, польською, словацькою та чеською мовами. Славетний учений і педагог, професор, член-кореспондент Російської Академії наук М.І.Пирогов (1810 – 1881 рр.), у 1832 р. захистив дисертацію латинською мовою. Відомий український письменник, поет, просвітитель, освітній діяч та педагог-публіцист І.Я.Франко (1856 – 1916 рр.) є автором майже десяти тисяч творів, написаних українською, російською, польською, чеською та німецькою мовами.

Для того, щоб детально вивчити передумови запровадження курсів класичних мов до освітньої системи нашої держави, спочатку звернімось до аналізу їх розвитку.

Латинська мова – належить до латинсько-фалікської підгрупи італійських мов індоєвропейської мовної сім'ї. Разом з іншими класичними мовами (давньогрецькою, давньоєврейською, церковнослов'янською та ін.) це одна з мертвих мов. Згідно із тлумачним словником, мертва мова – це мова, що відома лише завдяки письмовим пам'яткам. Тобто люди-носії мови, для яких вона може бути рідною, не народжуються вже принаймні півтори тисячі років.

Назва мови походить від назви одного із стародавніх племен, які заселяли Апеннінський півострів приблизно три тисячі років тому – латинів. Вони оселились у нижній течії ріки Тибру, в області, відомій під назвою Лацій зі столицею у місті Рим. Спочатку латинською мовою говорило невелике плем'я латинів, проте у результаті військових, політичних та економічних успіхів Стародавнього Риму латинська мова поширювалась.

Як зазначається у вступі до підручнику «Латинська мова (для неспеціальних факультетів)», в історії розвитку мови виокремлюють декілька періодів.

1. Архаїчний (254 – 81 рр. до н. е.). Сюди відносять найдавніші пам'ятки латинської мови – написи, фрагменти обрядових пісень, законів VII – IV ст. до н. е. Початком літературної мови вважається 240 р. до н. е., коли військовополонений грек Люцій Лівій Андронік приніс до Риму трагедію і комедію латинською мовою як результат перекладу грецьких творів, зокрема Гомерової «Одіссеї». Видатними представниками цього періоду є римський комедіограф Плавт (254 – 184 рр. до н. е.), від якого до нас дійшли 20 комедій повністю і одна у фрагментах, та Теренцій (190 – 159 рр. до н. е.), автор шести комедій.

2. Класичний (81 р. до н. е. – 120 р. н. е.). Цей період найвищого розвитку латинської мови прийнято ділити на два віки – «золотий» та «срібний». Найвизначнішими представниками «золотого» віку (81 р. до н. е. – 14 р. н. е.) є Цицерон (106 – 43 рр. до н. е.), Цезар (100 – 44 р. до н. е.), Вергілій (70 – 19 р. до н. е.), Гораций (65 – 8 р. до н. е.), Овідій (43 р. до н. е. – 18 р. н. е.) та ін. Вони створили загальноприйнятий канон прозової і поетичної мови. «Срібний вік», або післякласичний період, (14 – 120 рр. н. е.) представлений творчістю Сенеки (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.), Марціала (43 – 104 рр. н. е.), Тацита (55 – 120 рр. н. е.) та ін.

3. Пізній (або пізня латина) (III–VII ст. н.е.). Третій період у розвитку латинської мови – це епоха пізньої імперії і виникнення після її падіння варварських держав. Античні традиції у літературній творчості поступово згасали. Як історичне джерело, зберегли своє значення твори Амміана Марцелліна (330–400 рр. н.е.), св. Ієроніма (348–420 рр. н.е.), св. Августина (354–430 рр. н.е.).

У період існування Римської імперії, аж до її розпуску у 1806 р., латинська мова була державною мовою, офіційною мовою писемних документів, мовою управління, війська, юриспруденції, торгівлі, школи, науки, літератури. У середньовіччі філософи і богослови користувалися латинською мовою для написання своїх творів. Довгий час вона залишалась офіційною мовою у Австро-Угорській імперії (XIX ст.) нарівні з німецькою. Медики та біологи користуються латиною донині.

Латинська мова мала свій вплив на формування так званої української латиномовної літератури. Вона створювалася протягом XV – XVIII ст. такими авторами як Григорій Сковорода, Станіслав Оріховський, Ян Юзефович та багатьма іншими. Українська мова запозичила багато слів з латинської мови, такі як альтернатива, варіант, дисципліна, ілюстрація, когнітивний, колегія, культура, план, студент та багато інших. У наш час латина вважається офіційною мовою держави Ватикан, а також Католицької Церкви.

Звернемось до ще однієї класичної мови – грецької. Давньогрецька мова – одна з мов індоєвропейської групи, «пращур» сучасної грецької мови. Ця мова була поширена на території грецької ойкумени в епоху з кінця II тисячоліття до н.е. до V століття н.е.

Давньогрецька мова – це мова поем «Іліада» та «Одісея» Гомера, філософії та літератури часу Золотого століття Афін та Нового Заповіту Біблії. Нею розмовляли в імперії Олександра Македонського та царствах діадохів, давньогрецька мова була другою офіційною мовою Римської імперії та основною на ранніх етапах існування Візантії (поступово перероджуючись на середньовічну візантійську грецьку мову).

Достаменно невідомо, коли почала зароджуватись давня грецька мова. Проте записи найпершим варіантом грецького алфавіту, запозиченого у фінікійців, датуються 750 роком до н.е., вже після перемоги над Троєю. Вчені вважають, що саме в цей період жив видатний Гомер. Цікавим є той факт, що ранні грецькі надписи (близько 650 р. до н.е.) робились своєрідним способом: на першій строці текст йшов справа наліво, а на наступній – зліва направо, і так далі. Назва цього стилю – бустрофедон.

Давньогрецька мова пройшла такі етапи розвитку: архаїчний (XIV-VIII ст. до н.е.); класичний (VIII-IV ст. до н.е.); еліністичний (IV-I ст. до н.е.); пізньогрецький (I-VI ст. н.е.). У давньогрецькій мові існували діалекти: іонійсько-аттичний, дорійський, аркадо-кіпрський, еолійський, крито-мікенський (три останні об'єднують під назвою ахейський). Багата література класичного пері-

оду була створена на іонійському діалекті (Гесіод, Геродот), на аттичному (Есхіл, Софокл, Евріпід, Аристофан, Платон, Арістотель, Фукідід, Ксенофонт, Демосфен), на еолійському (Алкей, Сафо, Піндар). Епічна мова Гомера (VIII ст. до н. е.) містить у собі кілька діалектних пластів: південно-ахейський, еолійський і власне іонійський. Наприкінці V ст. до н. е. літературною мовою Греції стає аттичний діалект, в елліністичний період сформувалася загальна грецька норма – койне – на аттичній та іонійській основі.

У середні віки давньогрецька стала зразком літературної мови Візантії, отримала статус класичної у Західній Європі в епоху Відродження і вплинула на розвиток нових грецьких мов. Також, грецька мова мала вплив і на українську.

Вже у староукраїнській мові відомі кількості запозичень з візантійської грецької, принаймні третина з яких перейшла до народної мови: кутя, огірок, мак, миска, корабель тощо. Візантії завдячує Україна початки своєї науки, через візантійські культурні впливи поєднавшись опосередковано з античною наукою, філософською і ораторсько-літературною традицією.

Як зазначає О.Мисечко [1], в епоху Відродження, в усіх духовних та світських школах Європи грецька та латинська мови були єдиними іноземними мовами, що вивчались. Це пояснюється тим фактом, що знання саме цих мов дарувало можливість вивчати класичну наукову та літературну спадщину Стародавніх Греції та Риму в оригіналі.

Тепер звернімось до історії поширення іноземних мов на території України. Дослідники [1, 2, 4] вважають, що у домонгольський період на території України-Русі активно розвивалась освіта, як наслідок поширення християнства та входження в освітній простір Київської Русі навчання грецької мови. Існують відомості, що домовленості між київським князем Олегом у 911 р. та князем Ігорем у 944 р. із греками були складені саме грецькою мовою [2:30].

Ще у «Повісті минулих літ» (XII ст.) говориться: «Любив Ярослав (*прим. ав.* - Ярослав Мудрий) книги. Зібрав скорописців багато, і перекладали вони із грецького на слов'янське письмо. Написали вони книг велику силу, ними повчаються вірні люди і насолоджуються плодами глибокої мудрості. Велика користь від навчання книжного. Книги – мов ріки, які наповнюють собою увесь світ; це джерело мудрості, в книгах - бездонна глибина. В книгах – світло мудрості».

У зазначений час освіта подекуди мала примусовий характер. Князь Володимир Святославич (роки правління: 978 – 1015) наказував забирати дітей заможних і знатних бояр та віддавати їх на «вчення книжне» вчителям, здебільшого грекам та болгарам [2:31].

За правління Данила Галицького (1238 – 1264) вважалося цілком нормальним знання 5 – 7 мов. Так, за свідченням Володимира Мономаха, сина великого князя київського Всеволода Ярославича (р. п.: 1078—1093), його батько володів п'ятьма мовами: «Що умієте хорошого, то не забувайте, а чого не умієте, тому вчитесь – як батько мій, удома сидячи, знав п'ять мов, тому і

честь від інших країн» [3]. Історики вважають, що серед цих мов були шведська (мова матері Всеволода), грецька (мова його дружини), латинська, польська та норвезька мови. Ці знання допомагали самостійно вести перемовини з іншими країнами, тому набували особливого пріоритетного значення серед інших навчальних предметів. Добре освіченим були й сини Володимира Мономаха, які «із греки та латини говорили їхньою мовою, яко руською» [2:38].

Київська Русь із давніх часів мала дипломатичні відносини з іншими країнами. У цих умовах володіння іноземними мовами ставало обов'язковим. Знаходячись у центрі торгових шляхів, Київська Русь була контактною зоною між Арабським Сходом та Західною Європою, підтримувала широкі торгівельні зв'язки з багатьма країнами світу, сприяла значній активізації світової торгівлі. Різноманітні політичні, культурні зв'язки мала Русь із Візантією, тому грецька мова – мова релігії, науки та ділових стосунків – була відома серед руських людей. Підтримувались зв'язки зі слов'янськими країнами – Болгарією, Чехією, Польщею, а також з Угорщиною, Німеччиною, Францією, Англією, Норвегією, Швецією та ін. З київськими князями підтримували родинні стосунки правлячі кола більшості європейських країн, що особливо прагнули поріднитися з великими князями могутньої Русі. Високий рівень економіки, культури, вдала дипломатична діяльність на міжнародній арені, підкріплена силою зброї у боротьбі проти іноземних загарбників, широке використання здобутків світової цивілізації висунули Русь на провідні позиції у Європі та принесли їй глибоку пошану найрозвинутіших країн тогочасного світу. Усі ці чинники сприяли широкому вжитку іноземних мов а також активізації та розвитку іншомовної освіти.

Отже, виділяється така риса, характерна для освіти доби Київської Русі, як відкритість до світу, активне запозичення, вбирання і використання для освітньої мети найкращих здобутків науки інших народів. Прикладом цього виступає орієнтація в освіті на її полімовність, широка викладацька та, як наслідок, перекладацька діяльність освітніх центрів.

Занепад культурного життя Київської Русі відбувся у наслідок монголо-татарського нашестя, у результаті якого було розорено більшість великих міст – центрів тогочасної освіти. Було загублено або частково знищено велику кількість давньоруських рукописів, оригіналів та перекладів творів, які склали основу наукового вчення, що не могло не позначитись на стані освіти. Все це призвело до майже повного забуття традицій освіти, у тому числі й традицій іншомовної освіти, адже відпала необхідність вести дипломатичні відносини з якоюсь іншою державою окрім Золотої Орди.

Проте, за монгольського панування, на території Русі все ж таки володіли іноземними мовами. По-перше, це були колишні полонені, по-друге, відбувалась асиміляція окупантів із місцевим населенням. Завдяки цьому сучасна українська мова багата на запозичення із тюркської мови.

Упродовж XIII – XV ст. монастирі відіграли роль оплотів, що зберегли та поширювали українські традиції освіти, у тому числі і традиції іншомовної освіти. Тому саме релігія мала вирішальне слово при виборі іноземної мови.

У середині XV ст. значна частина українських земель, здебільшого Галичина, стала провінцією Польського королівства. Разом із цим була запроваджена католицька віра, що базувалась на латинській мові, яку згодом зробили офіційною на зазначеній території.

Відомо, що вибір між грецькою та латинською мовами означав вибір між православною та католицькою вірою. Тому православна церква, що являла собою основу тогочасної культури нашої держави, залишала за собою вибір мови та необхідних матеріалів для її вивчення.

Наприкінці XV ст. Золота Орда почала поступово втрачати панівні позиції та близилась до занепаду. Іван III Васильович (р. п.: 1462 – 1505) створив Московську державу, що повільно входила у політичне та економічне життя Європи та світу. Поліпшення ділових зв'язків Росії з іншими країнами одночасно сприяло притоку іноземців до нашої держави та вихід її мешканців до Європи та Сходу. Пожвавлення міжкультурної комунікації та активізація дипломатичної діяльності вимагало володіння іноземних мов. На відміну від князів Київської Русі, які добре володіли декількома іноземними мовами, московські князі погано володіли навіть рідною мовою [4:17]. Погіршилось володіння мовами і у деяких священнослужбовців, які володіли ні грецькою, ні латинською мовами.

Загроза ймовірної зовнішньополітичної кризи поставила перед московськими князями необхідність підготовки вчителів іноземних мов для подальшого створення кадрів для дипломатичної та зовнішньої торгівельної діяльності.

Через брак кваліфікованих викладачів та спеціалізованих шкіл для вивчення європейських мов – латинської (міжнародної мови), німецької, шведської, польської, французької, італійської, та східних мов – татарської, турецької, персидської та ін. спочатку запрошували викладати іноземців, що з тієї чи іншої причини знаходились у державі. Проте таке навчання було важко вважати якісним.

Вже у XV – XVI ст. державному рівні були зроблені спроби покращити справу з недостатністю спеціалістів з іноземних мов. Московська держава підтримувала та заохочувала прагнення своїх громадян навчатися закордоном, адже у 1549 р. почав свою роботу Посольський наказ, що мав справи з іноземними державами. Зобов'язанням Посольського наказу було мати штат з перекладачів різних мов. У 60-ті рр. XVII ст. штат налічував 8 перекладачів та 70 толмачів, що займалися виключно розмовними перекладами [2:60].

Як відзначають науковці [4, 5] цар Іван Грозний (р. п.: 1533 – 1584) планував створити у Москві училище для викладання латинської та німецької мови, а у 1598 році Борис Годунов мав на меті створити школи та університети для здобуття іншомовної освіти. Хоча нажаль, ці прагнення не стали остаточно

реалізованими. Однак, Борису Годунову вдалося відправити 18 хлопців закордон, аби вони вивчали там іноземні мови.

Першою спеціалізованою школою для вивчення іноземних мов вважають відкриту наприкінці XVI ст. школу при лютеранській церкві у Москві. Друга подібна школа відкрилась у Москві при офіцерській спільноті. У ній навчали усі верстви населення не тільки латинській та німецькій мовам, а й письму, лічбі та Закону Божому. Учні, що з успіхом закінчили в ній курс навчання могли працювати у Посольському наказі.

Існують данні про те, що представники західноєвропейських країн пропонували російським царям відкрити учбові заклади для юнаків на своїй території. Проте, такі пропозиції мали завуальований намір поширення ідей католицизму поміж російської молоді, тим самим обернути країну у католицизм. Іван Грозний у 1582 р. відмовив пропозиції Папи Римського створити у Римі семінарію для російських учнів. У 1594 р. Борис Годунов отримав пропозицію від польського короля Сигизмунда III побудувати у Московській державі костіоли для поляків та відкрити при них училища для руських. Однак і ця пропозиція не отримала дозвіл від держави [6:18].

Братські школи – це новий тип навчальних закладів в Україні XVI – XVIII ст., організований при братствах – громадських організаціях православних міщан та шляхти. Основною метою їх функціонування було зміцнення і поширення православ'я та опір впливам латинських (єзуїтських) і протестантських шкіл.

Першу школу було засновано у Львові 1586 р. при церкві Успенія. За її зразком було створено ще близько 30 у різних містах України: у Перемишлі (1592 р.), Галичі (кінець XVI ст.), Городку (1591 р.), Рогатині (1589 р.), Стрії, Миколаєві, Комарні (1592 р.), Ярославі (1609 р.), Хелмі, Красноставі, Замості (1606 р.), Любліні (1596 р.), Вільні (1585 р.), Києві (1615 р.), Стрятині, Вінниці, Немирові (), Кам'янці-Подільському (1589 р.), Меджибожі (1621 р.), Луцьку (1620 р.), Володимирі-Волинському, Дубні (1604 р.), Крем'янці, а також у Білорусі. На Лівобережній Україні кількість братських шкіл була значно меншою. Є свідчення, про функціонування зазначених типів шкіл у Чернігові, Новгород-Сіверську, Путивлі та ін. [7:35].

До навчальних програм братських шкіл входив цикл «семи вільних наук», притаманний гімназіям стародавніх Греції та Риму, – граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, астрономії та музики. У деяких братських школах викладали православне богослів'я і знайомили із католицьким богослів'ям. Братські школи були доступні для різних верств суспільства. Сироти й учні з незаможних родин жили у бурсах. На відміну від єзуїтських шкіл, у братських учнів вирізняли не за походженням, а за успіхами, та навчали дітей усіх прошарків населення на рівних підставах: «Багаті над убогими в школі

нічим не можуть бути вищими, – зазначали шкільні Статути, – окрім як наукою, плоттю ж усі рівні» [8:32].

У школах була сувора дисципліна, включно до тілесних кар. До викладачів ставилися вимоги зразкової поведінки й доброї педагогічної підготовки: «Дидакал, або вчитель, має бути благочестивий, розсудливий, смиренномудрий, лагідний, стриманий, не п'яниця, не блудник, не заздрісний, не сміхотворець, не лихослов, не прибічник ересей, але прихильник благочестя, в усьому являючи собою взірець добрих справ» [9:20].

Важливу увагу приділяли й фізичному розвитку учнів. Особливо поважались такі риси характеру хлопців, як сміливість, хоробрість та витривалість. Виховання дітей здійснювалось у суровому моральному та національному дусі.

Аналіз історико-педагогічної літератури [1, 7, 9, 10] свідчить, що провідне місце серед навчальних предметів належало вивченню мов, у тому числі й класичних. Спочатку братські школи мали характер греко-слов'янських із слов'янською мовою викладання. Друге за значенням місце займала грецька мова, що поряд із слов'янською використовувалась при вивченні діалектики та риторики. Вивчались також тодішня руська (українська), латинська і польська мови. Проте до латини у зазначений час ставились досить скептично, оскільки її пов'язували із католицизмом, на відміну від грецької, що означала культурне збереження української нації.

У *Львівській братській школі* працювали такі видатні вчені, як Лаврентій та Стефан Зизанії, Іов Борецький, Антоній Грек, Кирило Лукаріс та інші. Значну підтримку надавав школі гетьман П.Сагайдачний. Особливої уваги приділяли навчання гуманітарних предметів, а саме мов: української, слов'янської, грецької, латинської, польської. Слов'янську мову викладав Стефан Зизаній, а от одним із перших викладачів грецької мови, а згодом і першим ректором, був грецький єпископ Арсеній Елассонський. Під його керівництвом учні досить добре опановували грецьку аби не тільки читати оригінальну літературу, але й вільно спілкуватися [10:55]. Також, під його керівництвом у братській типографії 1591 р. було надруковано першу греко-слов'янську граматику під назвою «Адельфотес». Граматика складалась із текстів грецькою мовою та їх перекладів слов'янською. Вважається, що ці переклади здійснювались учнями Львівської братської школи, оскільки на той час у них вже був високий рівень володіння грецькою мовою [1:47].

Зазначимо, що навчання мов у братських школах відбувалось не в однаковій мірі. Особливо ретельно вивчали слов'янську мову, бо вона вбачалась як засіб збереження народності та укріплення зв'язків із братським руським народом [7:142]. Викладачі також приймали спроби ввести навчання рідною мовою, але знаходились противники, які стверджували неважливість та шкідливість цієї задумки.

Уперше у Львівській школі латинську мову почали викладати у 1604 р.. Причиною цьому слугувало розуміння необхідності латині, оскільки вона була

мовою тогочасної західної науки, знання цієї мови дозволяло продовжувати освіту у західноєвропейських університетах.

Достеменно відомо, що *Київську братську школу* засновано 1615 р. за зразком статуту Львівської. У школі викладали видатні вчені XVII ст. Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Захарія Копистенський. Восени 1631 р. виникла Лаврська школа, заснована П.Могилою. Тут на вищому рівні вивчали граматику, риторику, діалектику, геометрію, музику, астрономію, історію. Серед мов, на першому місці за важливістю було навчання старослов'янської мови, яка виступала як викладава. На другому місці була грецька.

Згодом братчики зрозуміли необхідність латини, оскільки саме на той час вона була мовою трибуналу, суду, сеймів. Тому у Київській братській школі як школі підвищеного типу латинська мова посіла головне місце. Учні ж особливої уваги приділяли навчанню латини через її важливість для продовження освіти у західних навчальних закладах та отримання доступу до здобутків західної науки. Польську мову вчили аби влада дозволила відкрити школу. У першій чверті XVII ст. почали викладати українську мову.

У 1617 р. засновується *Луцьке братство*, а вже у 1620-1621 р. – братська школа при ньому. Як і в інших школах, у Луцькій навчались діти усіх станів – заможних міщан, козаків, православною духовництва, української шляхти. Школа проголошувала принцип рівності дітей незалежно від матеріального становища і соціального стану батьків.

М.Костомаров зазначав, що Луцька братська школа носила назву елліно-слов'янської, тому що ній викладали дві мови (читання, письмо, грамика), при цьому предметами навчання були грецька і слов'янська грамика із вправами... Для вправлення з мов постановлено було, що учні говорили не «простою» мовою, а грецькою чи слов'янською [11:286-287].

Особливістю вивчення мов в українських братських школах було паралельне навчання грецької та слов'янської мов. Паралельно цими мовами здійснювалось читання текстів, перевірка розуміння прочитаного та розбір граматичних одиниць. Пізніше усі братські школи наблизились організацією навчання до єзуїтських шкіл з латинською головною мовою.

Під впливом братств виникають також парафіяльні школи при церквах і монастирях. Все це сприяло поширенню освіти серед широких верств населення. Іноземний хроніст Павло Алеппський писав у зв'язку з цим: «У країні козаків усі діти вміють читати, навіть сироти». Чеський педагог Ян Амос Коменський чимало використав із практики братських шкіл для своєї «Великої дидактики». За несприятливих політичних умов братські школи наприкінці XVII – на початку XVIII ст. занепали.

Висновки. Аналіз історико-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що на території Київської Русі навчання іноземних мов почалось із запровадженням християнства у X ст. Основними чинниками при виборі у застосуванні іноземної мови були політичні, економічні та соціальні події, що мали місце у певний період розвитку держави. На теренах України здебільшого викладались три класичні мови – латинська, грецька та староцерковнослов'янська. В освітніх закладах нашої держави латинську мову почали викладати із середини XV ст. з появою католицької релігії, після того, як Україна стала

провінцією Польського королівства. На той час, латина стала офіційною мовою, завдяки якій українська наука і культура піддалась позитивному впливу епохи Відродження. Запровадження грецької мови в освітнє середовище України відбулось у XVI ст. із заснуванням Острозької академії. Грецька мова асоціювалась із візантійською культурою, що принесла до нашої країни православ'я. У ході дослідження встановлено, що братські школи багато зробили для поширення релігійної та національної свідомості і розвитку української національної культури. Українські братські школи сприяли активному розповсюдженню навчання іноземних мов, зокрема за допомогою друкування підручників для вивчення мов.

Список літератури: 1) Мисечко О. З історії запровадження іноземних мов у шкільну практику (X – XVIII ст.) / О.Мисечко// Шлях Освіти. – 2005. – №1. – с.45-52; 2) Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца XVII в. / [Э.Д.Днепров, О.Е.Кошелева, Г.Б.Корнетов и др.]; отв. ред. Э.Д.Днепров; [АПН СССР, НИИ общ. педагогики]. – М.: Педагогика, 1989. – 479 с.; 3) ПОУЧЕНИЕ ВЛАДИМИРА МОНОМАХА// режим доступу: <http://old-ru.ru/02-1.html>; 4) Воевода Е. Распространение иностранных языков в Московском государстве в XIV – XVI веках/ Е.Воевода// Вестник Московского государственного областного университета. Серия „Педагогика”. – 2009. – №2. – с.16-21; 5) Карамзин Н. История государства Российского/ Н.Карамзин. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – Т.9. – 338 с.; 6) Галкин А. Академия в Москве в XVII столетии/ А.Галкин. – М., 1913. – 97 с.; 7) Митюров Б.Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI – XVII вв. / Под. ред. А.Р.Мазуркевича. – К.: „Рад. школа”, 1968. – 211 с.; 8) Хижняк З. Киево-Могилянская академия / З.Хижняк. – К.:Вища школа, 1988. – 264 с.; 9) Мозгова І.І. Іноземні мови в Острозькій колегії, братських школах і Києво-Могилянській академії (кін. XVI – поч. XIX ст.): Препринт/ І.І.Мозгова: Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка. – Суми: СумДПУ, 2004. – 55 с.; 10) Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI – XVIII ст. и их роль в воссоединении Украины с Россией/ Е.Н.Медынский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1954. – 176 с.; 11) Христоматія з історії Української РСР: В 2 т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1959. – 747 с.

Bibliography (transliterated): 1) Mischko O. Z Istoriyi zaprovadzhennya Inozemnih mov u shkilnu praktiku (H – HVIII st.) / O.Mischko// Shlyah Osviti. – 2005. – #1. – s.45-52; 2) Ocherki istorii shkoloyi i pedagogicheskoy mysli narodov SSSR s drevneyshih vremen do kontsa HVII v. / [E.D.Dneprov, O.E.Kosheleva, G.B.Kornetov i dr.]; отв. red. E.D.Dneprov; [APN SSSR, NII obsch. pedagogiki]. – M.: Pedagogika, 1989. – 479 s.; 3) POUCHENIE VLADIMIRA MONOMAHA// rezhim dostupu: <http://old-ru.ru/02-1.html>; 4) Voevoda E. Rasprostranenie inostrannyih yazykov v Moskovskom gosudarstve v HIV – HVI vekah/ E.Voevoda// Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya „Pedagogika”. – 2009. – #2. – s.16-21; 5) Karamzin N. Istoriya gosudarstva Rossiyskogo/ N.Karamzin. – Rostov n/D.: Feniks, 1997. – T.9. – 338 s.; 6) Galkin A. Akademiya v Moskve v HVII stoletii/ A.Galkin. – M., 1913. – 97 s.; 7) Mityurov B.N. Razvitie pedagogicheskoy mysli na Ukraine v HVI – HVII vv. / Pod. red. A.R.Mazurkevicha. – K.: „Rad. shkola”, 1968. – 211 s.; 8) Hizhnyak Z. Kievo-Mogilyanskaya akademiya / Z.Hizhnyak. – K.:Vischa shkola, 1988. – 264 s.; 9) Mozgova I.I. Inozemnl movi v Ostrozkiy kolegiyi, bratskih shkolah I KiËvo-Mogilyanskiy akademiyi (kIn. HVI – poch. HIIH st.): Preprint/ I.I.Mozgova: Sum. derzh. ped. un-t Im. A.S.Makarenka. – Sumi: SumDPU, 2004. – 55 s.; 10) Medyinskiy E.N. Bratskie shkoloyi Ukrainyi i Belorussii v HVI – HVIII st. i ih rol v vossosiedinenii Ukrainyi

s Rossiey/ E.N.Medyinskiy. – M.: Izd-vo APN RSFSR, 1954. – 176 s.; 11) Hristomatlya z Istorii UkraYinskoYi RSR: V 2 t. – T.1. – K.: Rad. shkola, 1959. – 747 s.

Д.О.Ревіна

РОЗВИТОК НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ ДО ХVІІІ СТ.

На основі аналізу історичної, історико-педагогічної та мовознавчої літератури досліджуються особливості становлення класичних мов, введення їх в освітню практику українських навчальних закладів та розвиток навчання іноземних мов в Україні в епоху Київської Русі та Московської держави.

Д.А.Ревина

РАЗВИТИЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В УКРАИНЕ ДО ХVІІІ В.

На основе анализа исторической, языковедческой и историко-педагогической литературы исследуются особенности становления классических языков, введение их в образовательную практику украинских учебных заведений и развитие обучения иностранным языкам в Украине в эпоху Киевской Руси и Московского государства.

D.Revina

THE DEVELOPMENT OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN UKRAINE TILL THE XVIII CENTURY.

The features of formation of classical languages, their introduction into educational practice of Ukrainian educational establishments and the development of teaching foreign languages in Ukraine in the epoch of Kievan Rus and Moscow state are investigated on the basis of analysis of historical, pedagogical and linguistic literature.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2011

УДК 378.12

*Ткаченко О.Б.,
м. Суми, Україна*

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ У США НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗ- ВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сьогодні вирішення проблеми якості освіти не можна розглядатися окремо від проблеми належного кадрового забезпечення вищих навчальних закладів. Вищезазначене можливе за умови створення та впровадження різнорівневої системи оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ, що дасть змогу визначити слабкі місця в організації навчального процесу, дозволить стимулювати роботу викладачів вищої школи,